

KIRGIZLARDA EVLİLİK VE EVLENME TÖRENLERİ

Marriage and its Ceremonies in Kyrgyz Traditions

Dr. Gülnisa AYNAKULOVA*

ÖZET

Ailenin evlenme yolu ile başlaması, bütün toplumlarda olduğu gibi Türkler arasında da bu kurumun önemli yer edinmesine sebep olmuştur. Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri, kültürlere göre çeşitlilik göstermektedir. İncelediğimiz çalışmanın sonunda açıkça görülmektedir ki, Türk kültürünün bütünlüğü evlilik kurumunda da kendini göstermekte ve tarihi, coğrafi şartların yarattığı mahalli farklılıklara rağmen Türk boylarının ortak bir hayat yaşadığı dönemlerde teşekkül etmiş ortak kültürel değerler ve kavramlarımız günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmada, “kalın” vererek kız alma, kız kaçırma, dıştan evlenme, *amangerlik* (levirat), *baldız aluu* (sororat), *bel kuda*, *beşik kuda* (beşik kertmesi), *kayçı kuda* (berder) evlilik ve akrabalık usulleri... vs gibi Kırgız Türklerinin evlilik gelenekleri, evlenme törenleri, eski evlenme türlerinin kalıntıları, evlilik geleneğinin çeşitleri ve özellikleri, diğer Türk boylarının evlilik ve aile gelenekleriyle ortaklık ve benzerlikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kırgız kültürü, evlilik, aile, gelenek.

ABSTRACT

The importance of marriage is high among the Turks, as it is among other societies, because the grounding of family begins with marriage. Marriage traditions exist in every society of the world, but differ in aspects like choosing the spouse, quantity of spouses and marriage ceremonies. As illustrated in this article, the integrity of Turkish culture is also visible in the marriage institution. Despite diversities deriving from historical conditions and geographical distance, the remains of a mutual culture of Turkish tribes, who cohabited for long times, is still existing. This article identifies the similarities between marriage procedures in different Turkish auras, especially in Kyrgyz Traditions.

Key Words

Kyrgyz culture, marriage, family, tradition.

Aile kurma (ev bark edinme) toplum tarafından onaylanan bir evlenme yöntemi ile gerçekleşir. Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri, geleneklere ve toplumlara göre çeşitlilik göstermektedir. Evlenmek = *Üylönüü*, *Üy-Bülöö Kuruu* (*üy*=ev, ev-bark) yeni bir ev sahibi olmak, yeni bir aile kurmak anlamına gelmektedir. Kırgızlarda küçük oğul haricinde ailedeki tüm oğullar belli bir yaşa geldikten sonra anne baba tarafından evlendirilerek kendi ailelerine sahip olmaktadır. Yalnız küçük oğul *üylöndükten* sonra babasının evinde kalmakta, anne ve babasına bakmakta ve onların ölümünden sonra baba çadırı

ve ondan kalan malın sahibi olmaktadır. 1920'li yıllarda yapılan etnografya araştırmalarına göre, XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarına kadar Kırgızlarda iki aile çeşidi mevcuttu. Bunlar; bütün Türklerde olduğu gibi anne baba ve küçük çocuklardan oluşan “küçük aileler” yani “çekirdek aileler” (Koca 2000: 106) ve 100-150 insandan (üç nesil) oluşan büyük aileler *Çoñ Üyler* (=büyük ev, büyük aile) idi (Abramzon 1990: 256). Kırgız *ayulları*¹ genel olarak çekirdek ailelerden oluşmakta olup söz konusu dönemlerde büyük ailelere artık nadir olarak rastlanmaktaydı.

Ataerkil ilişkilerinin uzun süre yaşanmasından dolayı Kırgız toplumunda

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

akraba ilişkileri hakim duruma gelmiştir. Bir Kırgız'ın sosyal hayatı, aile ve akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Aile Kırgız toplumunun, Kırgız devletinin çekirdeğini ve temelini oluşturmaktadır. Akrabalık ilişkileri düzeninde iki yön göze çarpmaktadır; a) baba tarafından akrabalar (*atalaş bir tuuğan, atalaş tuuğandar*), b) anne tarafından (*catındaş* veya *gindiktaş bir tuuğan; catın*=rahim, *gindik*=göbek demektir) akrabalar. Kırgızlarda eskiden beri soyun diğer Türk halklarında olduğu gibi baba tarafından gelmesine ve kamuoyunda resmi olarak bunun daha yasal görülmesine rağmen günlük hayatta ana tarafından akrabalara daha çok önem verilmekte ve bunlar daha yakın sayılmaktadır. Kırgızların *atalaştan altoo bolğonço, eneleşten eköö bol* (baba taraftan altı kardeş olacağına anne taraftan iki tane olsun) atasözü bu durumu açıklayan en güzel bir örnektir. Bunların haricinde üçüncü bir akraba ilişkisi mevcuttur ki, bu da evlilik sonucunda meydana gelen *kuda-söök* (*kuda*=dünür, *söök*=kemik demektir) sıhrî hısımlık ilişkileridir.

Akrabalık sistemi evlilik kural ve geleneklerine çok bağlıdır. Kırgızlarda dışarıdan, yani kan bağı olmaksızın evlenme (*exogamie*) esastır; çiftlerin evlenebilmeleri için kabile içindeki kurallara uymaları gerekmektedir. Mesela, bir erkeğin aynı kabilenin kızıyla evlilik yapabilmesi için aralarında yedi göbek öncesine kadar akrabalık bağı bulunmaması gerekir. Fakat bu kurallar kabilelere göre değişmektedir. Mesela, *Çerik* kabilesinde dördüncü göbekten de evlilik yapılabilir. Aynı durumu Pamirli Kırgızlarda da görmek mümkündür. Onlarda *atalaş* akrabaların çocukları birbiriyle evlenebilmeleri için aralarında beş göbek öncesine kadar akraba olma-

maları şarttır (Stroilov 1991: 317-318). Kırgızlarda teyze çocukları (*ceen*) ile evlilik yapma geleneği de çok yaygındır. Hatta, anne tarafından kuzenler ve kız kardeş çocukları (*bölö*) arasındaki evlilikler toplum tarafından teşvik edilmektedir.

Başlık Parası İle Evlenme- Kalın- Kalım; Kalın Tölöö

Kırgızlarda evliliğin yapılabilmesi için *kalın*'ın (başlık parasının) verilmesi en önemli koşuldur. Eskiden kalının miktarı çok büyük olduğundan toplumun bazı kesimleri, yeterli sayıda hayvanı veya diğer maddi serveti olmadığından bu beraberlikten mahrum kalırlarmış. Yapılan araştırmalara göre, kalının ortaya çıktığı ilk dönemlerde kalın kızın babası ve ailesine değil, mensup olduğu boya verilirmiş. Ancak sonraları, önce daha dar akraba çevresine ve sonra babasına verilmeye başlamıştır. Aynı zamanda kalın güveyin sadece babasından değil, gelin alacak aileye bir sosyal yardım, dayanışma niteliğinde bütün akraba grubundan toplanırmış. Bu gelenek ancak sonraları kabile soyluları tarafından düğün vergisi şekline getirilmiştir. Başlık parası özellikle gelinin soylu akrabalarına bir düğün hediyesi olarak sunulmuş. "Manas" destanından alınan aşağıdaki parça buna en güzel bir örnektir:

Kırk çoro geldi deyt Kırk çoro (yiğit) gelmiş
Kırk cüz cılkı aydap geldi: Kırk yüz at sürüp getirmiş
Bu nemeni cılkılar? Bu hangi atlar?
Cakıptın elge salgan salğı, Cakıp'ın halktan topladığı vergisi
Aydap gelgen kalın". Kanikey için gönderdiği kalın

(Abramzon, 234)

Kırgızlarda konar-göçerliğin uzun sürmesi, ataerkil ilişkilerin etkisinin güçlü olması, bu eski geleneklerin devam etmesine yol açmıştır. Günümüz-

de bile Orta Asya Türkleri arasında, özellikle kırsal alanda kalın ödeyerek evlenme geleneği aynen varlığını sürdürmektedir. Kalın kelimesi bütün Türk dillerinde müşterek ve çok eski bir kelime olup, G. J. Ramstedt'e göre bu kelimeye ilk defa Suci kitabesinde rastlanmaktadır (İnan 1998: 348). Kalının miktarı ve mahiyeti ailenin sosyal durumuna ve servetine göre değişmektedir. Eberhard'a göre Türk boylarında kalının miktarı bazen yüzlerce at veya binlerce koyun olabilmekteydi (Eberhard 1942: 69). Bunu Kırgızlarda da görmekteyiz; Çin kaynaklarında Kırgızların evlilik yaptıklarında kalın olarak atlar ve koyunlar verdiklerinden söz edilmektedir (Biçurin 1950: 351-353). Ama Kırgız toplumunun zengin tabakasını oluşturan **bay** ve **manaplar** arasında başlık parasının daha da büyük miktara yükseldiği bilinmektedir. Kalın ödenmeden düğün yapılmazdı. Kalın esas olarak hayvanlardan oluşmaktaydı. Kalının miktarı ne kadar yüksek olursa gelinin, güveyin ve ailenin itibarı da o kadar artmaktaydı (Koca, 108). Kırgızlarda kalın bir aile malıdır. Eskiden kalın tamamıyla gelinin kaynatasının tasarrufuna geçerek onun diğer mal-mülküne karışır, kaynatası öldükten sonra da varislerinin eline geçerdi. Kalın verilen gelin artık erkek ailesinin bir malı olmuştur. Çin kaynaklarına göre, Uygurlarda da kalın malını kızın akrabası alırdı (İnan, 348). Zenginlerin tersine az gelirli aileler için başlık parası bazen birkaç tane hayvana kadar inebiliyordu. Genel olarak anne-baba kızları için zengin koca bulmaya çalışırlar, ama kendi erkek çocukları için çok kalın istenmeyen alımlı olmayan ve fakir kız bulmaya çalışırlardı. Eserini XIX. yüzyılın sonunda kaleme alan bir gözlemcinin bilgilerine göre, Kazaklarda (ve Kırgızlarda -G.A.) kızları güzel olan

aileler çok başlık isterlerdi. Çünkü bazı aileler kızları sayesinde sadece maddi durumlarını iyileştirmekle kalmıyorlar üstelik zengin olabiliyorlardı. Bu amaçla kimi ailelerde kızlarının güzelliklerini korumak için, evlenmeden önce onların ağır iş ve uğraşılardan uzak tutulması bir gelenek haline gelmiştir (Tabışaliyeva 1998: 26). Kalını toplamada oğlanın anne-babası akrabalarından **koşumça** (yardım) alırlardı. Yani kalın ödeme işi sadece güveyin babasına ait olmayıp, bu işe akrabaları da aynı şekilde iştirak ederlerdi. Diğer taraftan kız için alınan kalının büyük kısmı da kızın anne-babasının akrabaları arasında aynı şekilde paylaşırlardı.

Kalının miktarı ve türü bazen duruma göre değişebiliyordu. Mesela çiftçiler para olarak veya bazen tahıl olarak da ödeyebiliyorlardı. Kaşgarlı Kırgızlarda zenginler kalın genelde gümüş külçesi (**cambı**) şeklinde veriyorlardı. Söz konusu Kırgızlarda kalının en değerli kısmını yaklar oluşturmaktaydı. Kalının miktarı hakkındaki verilerin çeşitliliği, bu konuda kesin bir miktarı söylemeyi zorlaştırmaktadır. Bu konu genellikle güveyin maddi refahına bağlıydı. Halkın dar gelirli kısmı için kalının miktarı ne kadar az olursa olsun fakirler, hele hele hiçbir hayvanı olmayan **cataklar** için kalın ödemek çok zordu. Bu tür aileler düğünün getirdiği büyük harcamalardan dolayı yoksullaşırdı. Dar gelirli ailenin kalın külfetini ancak yakın akrabalarının yardımı veya kalının ödeme süresinin uzatılması (taksitlendirilmesi) biraz hafifletebiliyordu. Kalın ödeme süresinin uzatılması bazen nikah anlaşmasının yapıldığı günden gelinin fiili olarak güveyin ailesine taşınmasına kadarki sürenin yıllarca uzamasına neden olurdu. Özellikle ırgatlar, çobanlar, yersiz-malsız fakirler çok zor durumdaydı.

Bunların bazıları kalın parasını biriktirmedikleri için evlenmeden ölürlere, pek çoğu da evliliği uzun yıllar boyunca ertelemek zorunda kalırlardı.

Çeyizin miktarı da aynı şekilde çok değişmekteydi. Karşılık olarak kızlara çeyiz verilirdi. Çeyiz baba malından kızlara düşen bir paydır. Çeyizin miktarı doğrudan doğruya verilecek olan başlık parasının miktarına bağlı olmasa da, **kalın** ile **çeyiz** arasındaki oran bir dereceye kadar muhafaza edilirdi. Araştırmalara göre çeyizin maliyeti çoğu zaman kalının maliyetinden pek aşağıda olmazdı. Genelde çeyiz başlık parasının miktarına göre değişirdi. İyi gelirli ana baba kızlarına sadece elbise ve ev eşyalarını vermekle kalmıyorlar, ev veya çadır, ayrıca koca evine varabilmesi için at arabası veya at da verirlerdi. Fakirlerde ise yeni evlenenlere ne araba verilir, ne de hayvan vs.; gelin ve güvey evlerine yürüyerek giderlerdi. Çeyize **giyit** veya **sep** denilirdi (Abramzon, 236). Giyitin miktarının kalından daha az olması gerekiyordu. Çünkü kız evlendikten sonra 1-3 sene içinde, giyit ile beraber kalının ölçüsüne denkleşecek olan kızın **ençisi** (yani payı) verilirdi. **Ençi**'nin verilmesi ile çeyiz tamamlanmış olurdu. İkisi beraber hemen hemen kalının oranına yaklaşırdı. Zenginler giyiti çok verirlerdi. Bu, kızın ençisi ile beraber bazen kalını bile aşardı. Fakat halkın çoğu kızlarına büyük miktarda giyit veremezler, ençisiyle birlikte dahi kalının miktarına ulaşamazlardı. Giyit genelde çeşitli elbiselerden, para, ziynet eşyaları, halı, keçe ve keçe eşyalarından oluşur ve her zaman kalının miktarıyla oranlı tutulmaya çalışılırdı, fakat daima kalından daha az miktarda olurdu. Giyit olarak hayvan verilmezdi, verilirse de çok nadiren ve az miktarda verilirdi. Ençi ise başlıca olarak çeşitli hayvan türünden

oluşur ve verilen kalının maliyetine uydurmak için giyite ilave olarak verilirdi. Kız isteme töreni sırasında ençiden söz edilmez, bu konu tamamıyla kızın anne ve babasının vicdanına bırakılırdı. Ençi evlilik töreni yapıldıktan bir veya iki sene sonra kızın evine götürülürdü. Fakat yukarıda belirtildiği gibi ailenin maddi durumuna göre ençinin de miktarı değişirdi. Maddi durumu zayıf olanlar ençiyi hiç vermezlerdi. Bunlar genel olarak, kız için verilen kalını, giyit için harcarlardı. Mesela, kızın babası elde ettiği kalın parasından kızı için lüzumlu giysi, ev eşyaları, (at)araba hazırlar, hayvanların bir kısmını onun için ayırır ve damadın köyüne yolcu ederdi (Abramzon, 237). Bu şekilde, kalın sayesinde fakirler de verilen kalının altında hiçbir şekilde ezilmeyecek kadar giyit ve ençi hazırlama imkanına kavuşabiliyorlar, hatta bazen kalını da geride bırakabiliyorlardı. Yani görüldüğü üzere kalın burada çeyizin hazırlanması için bir maddi kaynağı oluşturmaktadır.

Kalın ve giyit (veya sep) masrafları haricinde iki taraf karşılıklı olarak bir miktar parayı hediyeler için harcarlardı. Mesela, kızı istemeye geldiklerinde, güveyin gelin-kızı ziyaret ettiği her merasimde ve bütün düğün törenlerinde... Yani başka bir deyişle, bu Divan-ı Lüğati't-Türk'ten de **kezüt** olarak bildiğimiz düğünlerde gerek gelin ve gerekse güveyi tarafından hısımlara armağan olarak elbise giydirme adettir (Genç 1995: 107). Hediye hazırlığı için harcamalara yalnızca baba tarafından akrabalar değil hem güveyin, hem gelinin ana tarafından akrabaları da iştirak ederlerdi. Gelen hediyeler de aynı şekilde bu akrabalar arasında paylaşılırdı.

Eski Evlenme Türlerinin Kalınları

Kırgızlarda henüz doğmamış çocuklara nişan yapma geleneği çok yay-

gındı. Bu durumda iki çocuğun anne-babası **Bel Kuda** oluyorlardı. (**bel**=bel, **kuda**=dünür demektir). Yani çocuk henüz annesinin belinde=karnında iken anne babalar **kudalaşmış** (=dünürleşmiş) oluyorlardı. Aynı şekilde anne-babalar henüz evlenme yaşına gelmemiş çocuklarını, hatta bazen çocuklar daha beşikteyken onları ileride evlendirmek için **kudalaşıyorlar** yani söz alıp veriyorlardı. Bu durumda **kudalar**=dünürler **beşik kudalar** oluyorlardı. İki durumda da kalın verilirdi. Fakat kalının ödenmesi kız büyüyüp kocasının evine taşınmaya kadar uzatılırdı. Kız ve oğlan reşit olunca düğün yapılırdı. Beşik Kuda ve Bel Kuda evlilik ve akrabalık usulü eskiden aileler arasında, boylar veya halklar arasında anlaşmazlıklar, kavgalar olduğu zaman (Akmataliyev 2001:19) veya tam tersine günümüzde de rastlandığı gibi ailelerin dostluklarını devam ettirmek için gerçekleştirilen bir evlilik türü idi. Bu tür evlilikler geçmişte sadece Kırgızlar arasında değil, Kazaklar, Özbekler, Tacikler ve diğer Orta Asya halkları arasında da çok yaygın durumdaydı. **Alpamış, Tahir ve Zühre** ve **Kozu Körpeş Bayan Sulu** adlı destanların konularının temelini sözünü ettiğimiz bu gelenek, yani anne-babaların kendi aralarında henüz doğmamış çocuklarını nişanlandırmaları konusu oluşturmaktadır (Akmataliyev, 21). Meşhur Manas destanında bu gelenek çok açık ve güzel bir şekilde anlatılmıştır; destanda Manas, Afgan hakimiyle henüz doğmamış ama bekledikleri çocuklarının nikahları üzerine anlaşılıyorlar ve Bel Kuda olurlar. Belli bir zaman sonra Manas erkek çocuk sahibi oluyor - Semetey, ötekisi de kız çocuk sahibi oluyor - Ayçürök. Çocuklar nişanlanıyorlar ve sonra karı koca olurlar. Hem Bel Kuda, hem Beşik Kuda (=Beşik Kertmesi) evlilik ve ak-

rabalık usulü anlaşıldığı üzere temelde çıkar esasına dayanan, aileler arası dayanışmayı esas alan ve evlenecek olanların değil de, ailelerinin tercihleri ile gerçekleşen bir evlenme usulüdür.

Diğer yandan, yukarıda verilen bilgilerden şunu anlıyoruz ki, Kırgızlar sadece Kırgız boylarından kız alıp vermiyorlar, tüm Türklerde olduğu gibi diğer Türk boylarından veya dışarıdan evlilikleri de teşvik ediyorlardı. Türk tarihinin pek çok örneğinden bildiğimiz gibi bunda amaç, akraba sayısını artırmak, karşılıklı olarak birbirlerinin destek ve himayesini kazanmak arzusudur. Dışarıdan evlilikten başka bir beklenti de, akraba boylar edinerek boylar arasındaki yağma ve çapulcu önlemek ve böylece iç barışı sağlamaktır. Zira konar-göçer bir hayat yaşayan bozkır aile ve boylarının tabii afetlere ve düşman saldırılarına karşı koyabilmeleri ancak kendi aralarında akrabalık bağları kurmaları ve işbirliğini kuvvetlendirmeleriyle mümkün olabilmekteydi (Divitçioğlu 1987: 150). Evlilik kurumunda Pamirli Kırgızların kendilerine özgü bazı geleneklerini muhafaza ettiklerini görmekteyiz. Bunların başında evlenecek olan çiftin ikisinin de Afganistan'ın Türk kökenli ailelerinden olma şartı bulunmaktadır. Genel olarak bu şart ve talebe çok titiz bir şekilde riayet edilmiş olup Kırgızlar başka milletlerden kız alıp vermemekteydiler. Bundan dolayı onların Vahanlılar, Tacikler ve Pahtunlar ile evlenmeleri çok nadir olurdu. Hatta, aynı soydan olan Uygur, Özbek, Kazak ve Türkmenler ile evlenmelerine müsaade edilmesine rağmen bu tür evliliğin de karşılaştırmalı olarak pek yaygın olmadığı görülmektedir (Stroilov, 317). Bu durumu, her halde Afganistan'da yaşayan Kırgızların, çoğunluğu oluşturan diğer halklar arasında eriyerek kendi dil, kültür ve gelenek-

lerini kaybetmemeleri için, kendilerini asimile olmaktan korumak için aldıkları tedbir olarak değerlendirmek mümkündür.

Nişanlıların Nikâhtan Önce Görüşmeleri

Evlenme geleneklerinin arasında eskiden Kırgızlarda nişanlıların nikâhtan önceki görüşmeleri de mevcut olup bu geleneğin yerine getirilmesi beraberinde birkaç merasimin de düzenlenmesini icap ettirirdi. Güveyin evlenmeden önce nişanlısı ile görüşme geleneği Kırgızların bazı güney bölgeleri haricinde, diğer bütün bölgelerinde hakim durumdaydı. Güney boylarının yaşadığı mntıkaya gelince, bu gelenek söz konusu bölgelerde de mevcut olup yalnız mecburi bir şekilde değil, daha nadir ve kendilerine has özellikleriyle uygulanmaktaydı. Bu geleneğe Kırgızcada **Güyöölö** veya **Güyöölöp Baruu** denilir. Gelin ve güveyin nikahtan önce görüşme geleneğinin menşei evlilik ilişkilerinin en eski türlerine bağlı olmasına rağmen bazı ekonomik sebeplerden dolayı bu gelenek sürdürülmüştür. **Güyöölöp baruu** (=güvey olarak gitmek) geleneği sırasında gerçekleştirilen “güveyin nişanlısını ziyaretleri” genel olarak güveyin kalın ödediği döneme rastlardı. Bilindiği gibi güveyin, kalının tüm miktarını ödemediği takdirde, dolayısıyla o nikâh hakkını da açıkça kullanamazdı. Fakat kalın ödeme süresi özellikle alt tabaka temsilcileri için çoğu hallerde uzun bir süreye uzayabiliyordu. Bu gelenek, başlıca olarak az gelirli ailelerde güveyin başlık parasını yavaş yavaş, parça parça yani taksitle ödeyebilmesi için, güveyin durumunu hafifletmek üzere ortaya konmuş bir gelenek idi. Güyöölö veya Güyöölöp Baruu merasiminde; güvey kızın ayılına, anne-babası, yengeleri ve bir arkadaşı ile gider.

Bunlar ayıla geldiklerinde önlere halat çekilir; güvey taraf karşı tarafın sözü konusu halatı kaldırmaları ve kudalar ile görüşebilmeleri için çeşitli hediyeler verir. Karşı taraf aynı merasimi **Güyöö Gelüü** olarak adlandırır. Güyöö gelüü geleneğine göre güvey doğrudan kızın ayılına gitmez. Ayılın dışında kalır ve arkadaşlarının vasıtasıyla haber gönderir. Güveyi görmek isteyen kız-gelinler, **ciğitler**=delikanlılar onu karşılarlar ve ayrı bir çadır kurarlar (Akmataliyev, 34). Güyöölö veya Güyöölöp Baruu geleneği sadece Kırgızlar için karakteristik bir şey olmayıp diğer Türk halkları arasında da çok yaygın olan bir gelenek idi. Bu gelenek Kazaklar arasında **Casırın Baruu**, **Urun Kelü** adları altında bilinen ve çok sık uygulanan bir gelenek idi. Aynı geleneğin kalıntılarının Özbekler arasında, hatta **Kingol-Bozi** (=gelinle oynama, gelinle eğlenme) adı altında Tacikler arasında da mevcut olduğu bilinmektedir (Kislyakov 1957: 22-24). Aslında bakılırsa, evlilik töreninin en yüksek noktası olan **Gelin Toy**'dan=düğünden önce gelin ve güveyin görüşmelerinin gerçekleşmesi evliliğin başlangıcı sayılmaktaydı. Çünkü resmi olmayan bu evlilik hayatı kamuoyunca teşvik edilmekte, nişanlıların cinsel ilişkileri toplum tarafından yasal kabul edilmekte, örf ve âdet hukukuna, dini geleneklere ters gelmemekteydi. Zaten erkeğe artık nişanlı değil **güyöö** (güvey) denmesi, **güyöölöp** varması yani güveylik yapması, bu geleneğin adının da gösterdiği gibi erkeğin kızın ailesi tarafından fiili olarak kabul edildiğinin bir işaretidir. Kızın küçük kardeşleri güveye **cezde**=enişte derler, güvey ise eşinin küçük kız kardeşlerine **baldız**, küçük erkek kardeşlerine de **kayni** veya **kayın ini** (yani kayın birader) der. Anne kızının güveyle olan ilişkilerini bilmekte, hatta sadece bilmekle kalmıyor on-

lara yardımcı olmaktadır. Kızın babası da bu ilişkilerden haberdardır fakat bilmezlikten, anlamazlıktan gelmektedir. Güyöölöp Baruu geleneğinin bazı merasimleri düğün töreni ve ziyafeti sırasında gerçekleştirilen merasimlerin aynısıdır. Mesela, yengeler güveyden çeşitli bahaneler ile **cenketay**=hediyeler, para=bahşiş alırlar. Örneğin; **eşik açaar** (kapıyı açma parası), **köşögö açaar** (kızın oturduğu köşenin örtüsünü açma parası), **bet açaar** (kızın peçesini açma parası), **töşök salaar** (döşeğin-yatağın hazırlanması için para). Diğerleri de, **Güyöö Maktoo** (güveyi methetme merasimi), **Kız Maktoo** (kızı methetme merasimi), **Toy Eesin Maktoo** (toyun sahibini methetme merasimi), iki gence iyi dileklerde bulunmak ...vs. Yengeler razı olduktan sonra kızın anne-babası da güveyin karşılandığı ilk evde ona gizlice bakarak sınırlar (Akmataliyev, 35-36, 38). Yalnız güveye gelince, geleneklere göre o **kaynane** (=kaynana) ve **kaynatasından** (=kayınpeder) kaçınmalı, onların gözüne görünmemelidir. Evlenme silsilesinde İslam geleneği olan **Nikenin** (=imam nikâhın) ortaya çıkışı, Kırgızlarda İslamiyet'in yayılışı ve evliliğin dinî olarak onaylanmasıyla ilgilidir.

Güveye kızın görüşmeleri kızın babasının oturduğu **ayıl**da gerçekleştirilir. İlk görüşmeden sonra güvey artık bu köye açık bir şekilde gidip gelebiliyor, onun için yol her zaman açıktır. Fakat onun, kızın aile büyükleriyle karşılaşmaması kuralına riayet etmesi gerekmektedir.

Evlilik Anlaşmasının Başka Türleri

Kırgızlarda çok yakın zamanlara kadar diğer Orta Asya halkları arasında da sık rastlanan **levirat** ve **sororat** (-özellikle **levirat**) evlilik türleri mevcut idi. **Levirat** (Kırgızca'da **Amangerlik**,

Kazakçada **Amengerlik**, Türkmenlerde **Daklma**) dul kadının ölen eşinin ağabeyi veya erkek kardeşi ile, eğer erkek kardeşi yoksa diğer bir akrabasıyla evlenmek mecburiyetidir. Bu gelenek konar-göçer hayatı yaşayan bütün Türk halklarında; Kazaklarda, Kırgızlarda, Türkmenlerde, Özbeklerde, Karakalpaklarda... vs. çok yaygın bir gelenek idi. Amangerlik usulü ile alınan eşe **ceñeayal** (**ceñe**=yenge, **ayal**=eş, karı) yani ağabeyin eşi denilirdi. Bütün Türklerde olduğu gibi merhumun eşinin baba evine dönmesi büyük bir ayıp sayılırdı. Mesela, Karakalpaklarda: "Dul kadın kendi akrabalarına döndüğüne göre sizde de erkek kalmamıştır" diye merhumun akrabalarına gülerlermiş (Tabışaliyeva, 32). Bazen amangerlik usulü çok çirkin görünüşlere de sahne olurdu. Mesela, eşlerin arasındaki yaş farkı çok büyük olabiliyordu; örneğin 30 yaşındaki bir dul kadın 7 yaşındaki bir erkek çocuğun eşi olabiliyordu -eğer çocuk ölen eşinin öz kardeşiyse veya 30 yaşındaki bir erkek de tersine 7 yaşındaki bir kızın kocası olabiliyordu. Bazı durumlarda kıza ölen eşinin erkek kardeşlerden hangisiyle evlenmek istediği sorulabiliyordu (Abramzon 1973: 58-59, 61). Bu gelenek Manas destanında, Manas'ın ölümünden sonra ortaya çıkan olaylarla ilgili olarak çok güzel bir şekilde yansıtılmıştır; Manas öldükten iki ay sonra babası Cakıp Han, Mendi-bay'ı göndererek Semetey'e gebe olan gelini Kanıkey'e, at ölünce postunun, ağabey ölünce yengenin miras kaldığını belirterek Manas'tan geriye kalan Kanıkey'in Manas'ın kardeşlerinden, yani Abıke ile Köböş'ten hangisiyle isterse onunla evlenebileceği teklifini iletir. Ardından aynı teklif Manas'ın diğer eşi Akılay'a da yapılır (Sağol 1995: 225; Bilecik 1995: 234-236). Bütün Türk halklarının örf-âdetlerinde görülen bu davranışın temelinde

aile ve malın parçalanmaması fikri ile himaye ve destek anlayışı yatmaktadır (Koca, 107). Amangerliğe göre bir kadın fiilen bir menkul eşya gibi ölen eşinin kardeşi veya yakın erkek akrabasının eline geçerdi. Kadın bu evliliği çoğu halde çocuklarından ayrı kalmamak için kabul ederdi. Bu gelenek konar-göçer hayatı yaşayan halklarda yalnız yaşamının imkânsız olduğu, -hele hele çocuklarıyla yalnız kalmış bir kadın için, dayanışma ve yardım gerektiren ağır hayat, askeri rejimden kaynaklanarak ortaya çıkmış bir gelenektir.

Sororat (**Baldız Aluu**=baldızla evlenmek) dul erkeğin ölen eşinin yerine onun kız kardeşiyle evlenme hakkıdır. Bu da Kırgızların yanı sıra söz konusu halkların hepsinde mevcut olan bir gelenektir. İstenmiş veya nişanlandırılmış kız öldüğü durumda da onun yerine boş olan kız kardeş geçiyordu.

Evliliğin diğer bir özel türü de mübadele evliliğidir. Yani ailelerin karşılıklı olarak kız alış-verişi yapmalarıdır. Bu ilişkide anne babalar **Kayçı Kudalar**=çapraz dünürler oluyorlardı (**Kayçı** çapraz, makas demektir). Aileler kızlarını karşılıklı olarak birbirlerine verirler veya birisi kızını veriyse, alan kimse de kendi kız kardeşini dünürün erkek kardeşine verirdi...vs. Bu tür evlilik çeşidi yukarıda belirtildiği gibi diğer Türk halkları arasında da yaygın olup Özbekler buna **Karşı Kuda**, Kazaklar **Kayşı Kuda**, Türkmenler.....vs, demektedir. Anadolu Türklerinde de aynı gelenek **Değiş** ve **Berder** olarak bilinmektedir. Berder evliliği, genellikle başlık parasından kurtulmak maksadı ile evlenecek iki erkeğin, ailelerin de onayı ile evlenecek yaşta olan kız kardeşlerini aynı zamanda karşılıklı olarak birbirlerine vermeleri ya da evlenmeleridir. Aynı atanın kızlarını alan güveyle birbirine

baca derler, baca çocukları da birbirlerine **bölö** olurlar (Kırgızlar II, 1991: 532).

Kalıñ ödemeye maddi durumu hiç uygun olmayan, yardım edebilecek yakın akrabaları olmayan fakir ırgatlar için evlenmenin daha başka bir türü mevcuttu. Bu çalışarak ödeme anlaşmasıydı. Erkek çocuğu olmayan, erkek iş gücüne muhtaç olan birisi böyle bir erkeği çalıştırmak üzere evine alır, sonra onu güveyi yapardı. Buna **Güç Güyöö** (yani güç güvey) denilir. Fakir adam gelecek kayınpederinin yanında iki-üç sene yaşayarak ve çalışarak kızın kalıñını öder ve böylece kızı kendi evine götürme hakkını kazanır (Abramzon 1990: 245).

Evliliğin daha başka bir türü olan **Kız Alakaçuu** (=kız kaçırma) olayına eskiden çok az rastlanırmış. Kafkasya'da olduğu gibi Orta Asya'da da XX. yüzyılın başına kadar kız kaçırmanın birbirinden çok farklı iki türü vardı. Bunlardan birincisi kızın, hem kızın isteği ve rızası olmadan, hem ailesinin rızası olmadan kaçırılması; ikincisi de kızın isteği ve rızası ile fakat ailesinin iradesine karşı kaçırılmasıdır. Eskiden bu gelenek belirli tarihi sebeplerden dolayı ortaya çıkmış mecburi bir hareket idi; genel olarak bir kız anne-baba tarafından muayyen bir kalıñın karşılığı olarak verildiği için, bazı durumlarda birbirini seven çiftler umutsuz ama atılgan bir adıma, kızın anne-babasının evinden kaçma yöntemine başvururlardı (Tabışaliyeva, 39). Kaide olarak kız kaçırma yöntemi ancak kızın kendisi mutabık olduğu zaman gerçekleştirilirdi (Cumağulov 1960: 32). Diğer taraftan, ailesi tarafından istenmiş ve evlenmeleri için iki tarafın da rızası alınmış olan bir kızın kalıñını ödemek için erkeğin parası yeterli değilse, cigit ilk başta kalıñı biraz öder ve sonra kızla anlaşarak onu kaçırırdı. Bundan sonra güveyin babası kızın babasının karşısına

giderek ondan oğlu için af dilemesi gerekiyordu. Bu af dileme ziyaretine **Aldına Tüşüü** denilmektedir. Varılan uzlaşmadan sonra kızın annesi karşı tarafın yani güveyin anne-babasına ziyarette bulunur ve kızının çeyizini götürür. Yapılan araştırmalara göre, erkek kız kaçırma yöntemine ancak, eğer erkeğin akrabaları nüfuzlu kişiler olup onların yardım edebileceklerine güveniyorsa başvurabiliyordu (Abramzon 1990: 245). Veya erkek taraf kız isteme konusunda başarılı olamadıysa veya kızın anne-babası bu evliliğe karşı çıkıyorsa güvey bu yöntemi kullanmak zorunda kalırdı. Türkmenlerde **Gız Alıp Çaçmak** usulüne genel olarak söz konusu evlilik anne-baba ve akrabalar tarafından onaylanmadığı zaman veya iki taraf kalının miktarında anlaşamadıkları zaman başvuruldu (Tabışaliyeva, 38). Geleneksel kız kaçırma olayı geçmişte konar-göçer hayatı yaşayan halklarda muhafaza edilmiş olup Sovyet döneminde sert yasaklar getirilmesine rağmen önü alınmamıştır. Hatta günümüzde bile, özellikle kırsal kesimde aynen devam etmektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzdeki kız kaçırma olayları daha çok geleneklerin taklidi olarak yaygınlaşmaktadır. Abramzon'un çok doğru bir şekilde saptadığı üzere, gençler "geleneğe karşı ancak gelenek çerçevesinde mücadele edebilmektedirler". Gerçekte güvey ve gelin (=cigit ve kız) merasimleri sadeleştirme, anne babalarının kendi hayatlarına müdahale etmelerine engel olmak veya sırf kendilerinin bağımsızlıklarını ispat etmek için kendi aralarında anlaşmakta ve cigit kızı kaçırmaktadır. Bazen bu tür olayları kızların, kayıtsız şartsız bir şekilde geleneklere boyun eğme mecburiyetlerini protesto etme şekli olarak da algılamak mümkündür.

Kaçırılmış kızın zorla evine geri

götürülmesi güvey ve akrabaları için büyük bir hakaret ve rezalet sayılırdı. Bundan ötürü akrabalarının rızası olmadan getirilen kız, gelecek güveyin etkili akrabalarından birinin evinde yerleştirilirdi. Genelde bu iş iki tarafın barışmalarıyla sonuçlanırdı. Yalnız bu tür olaylarda güvey tarafın peşin ve daha fazla kalın vermesi gerekiyordu. Kaçırma yöntemine karşılaştırmalı olarak çok nadir durumlarda başvuruldu. Çünkü söz konusu yöntem iki tarafın da akrabalarının kavgaya girmelerine, kabileler arası çarpışmalara yol açabiliyor, kabile düşmanlığı yaratabiliyor ve bazen çok kötü sonuçlanabiliyordu.

Kayıp'ın kızı Kara Börük'ü
Yakalayıp aldım taladan
Soruk'un kızı Akılay'ı
Ganimet aldım kaleden,
Kız almış gibi olmadım,
Kız koynunu görmedim (Yıldız 1995:367)

Manas destanındaki bu mısralara göre, kız kaçırma gibi **olco**=savaşta ganimet alma yoluyla da evliliklerin mümkün olduğu görülmektedir. Ancak bu tür evlilikler özellikle üst tabaka arasında makbul olmayıp, bu şekilde alınan kadınlar **baybiçe**² olamamakta, **olco**, **küñ** yani bir çeşit cariyeye olarak kalmaktaydılar. İyi bir evlilik atanın gidip istediği, kuda yani dünür olduğu bir kızla, geleneklere uygun olarak yapılan evliliklerdir. Ancak bu şekilde verilen kadınlar **baybiçe** olabilmektedirler (Yıldız, 368). Kırgızlarda **baybiçeden**=başhatundan sonra alınan kadınlara **tokol** denilmektedir.

Kırgız ve Kazakların; **Tuzdu köp saktaba suu bolot**, **kızdı köp saktaba küñ bolot** (Tuzu çok bekletme su olur (-suya dönüşür), kızı çok bekletme cariyeye olur) ata sözü anne-babanın kızı çabucak evlendirme taraftarı olduklarını göster-

mektedir. Toplumda kızın-gelinin baki-
reliğine son derece önem verildiği için,
yetişmekte olan kız hafif bir harekette
bulunarak veya çok sık görülen askeri
çatışmalarda tecavüze uğrayarak v.s.
kendisine zarar vermemesi için onu er-
kenden evlendirmeye çalışırlardı. Türk
kültürüne göre Türk kadınının namusu
çok önemli olup savaşta düşman eline
düşmesi büyük zillet sayılırdı (Kafesoğ-
lu 1977: 202). Evlenmeden önce beka-
retini kaybeden kız için kalın verilmez,
toplumda saygısı olmaz ve ayıplanırdı.
Bu tür olaylarda kızın akrabaları güveye
çok az titizlik göstererek “günah” işlemiş
kızı çabucak evlendirmeye, bir yolunu
bulup kızı elden çıkarmaya çalışırlardı.
Gerdek gecesinde kızın-gelinin beka-
retinin olmadığını öğrenen eşi onu hemen
boşama hakkına sahipti; üstelik ödediği
kalın da olduğu gibi geri verilirdi (Tabı-
şaliyeva, 42, 47).

Evlenme Töreni

Cuuçu Ciberüü (kız isteme) ve
Söykö Saluu (nişan, söz kesme)’dan
oluşan ve evlenecek çiftin anne-baba ve
akrabaları arasında gelişecek bir dizi
görüşmelere yol açacak olan evlilik töre-
ninin ilk eylemi, erkek tarafın kızın ai-
lesine **cuuçularını**=dünürçülerini gön-
dermeleri ve kızı istemeleridir. **Cuuçu**
olarak itibar sahibi, namuslu, dili yatık,
sevimli insanlar gönderilirdi. Kırgızlar-
nın; cuuçular, kız isteme, evlilik ile ilgili
şu atasözleri dikkat çekicidir: “**Kimızı
içene ver, kızı isteyene ver**”, “**Buğ-
dayın gideceği yer değirmendir, kı-
zın gideceği yer kocadır**”, “**İki cakşı
adam yaylaya çıkarsa kuda olarak
döner, iki caman adam yaylaya çı-
karsa düşman olarak döner**”, “**Kızı
varın nazı var**” (Akmataliyev, 23). Ge-
lin seçme konusunda baba, oğlunun da
istek ve arzusunu dikkate alır fakat son
karar onundur. Yalnız bir **bay** (bey) oğlu

ikinci kez evlendiğinde hiç kimsenin fik-
rini almadan kendi istediği bir kız ile ev-
lenmektedir. Remy Dor’un fikrine göre
çok eş alma olayı (Pamirli) Kırgızlarda
ancak zengin aileler için geçerlidir. Çok
eş almanın önemli sebeplerinden biri,
ilk kadının çocuk doğuramazlığı yani
kısırlıktır. Ona göre, Kırgız aile hayatı
dirlik düzenliğiyle göze çarpmaktadır
(Stroilov, 317). Bundan sonra meyda-
na gelen cigitin anne-babasının kızın
anne-babasını ziyareti, artık kızın resmi
olarak istendiğinin ve nişanın yapıldığı-
nın işaretidir. Nişandan sonra iki taraf
genel olarak kalının miktarını da konu-
şurlar ve anlaşma yapılırdı. Fakat bazı
bölgelerde kalın miktarının tespiti, iki
tarafın temsilcilerini birkaç defa bir ara-
ya getiren evlenme töreninin müstakil
ve çok önemli bir safhasını oluşturmak-
tadır. Evlenme geleneklerinin büyük sil-
silesini yukarıda sözünü ettiğimiz güvey
ve gelinin nikahtan önceki görüşmeleri
oluşturmaktaydı. Bunun dışında, kalının
ödediği ve kız tarafının çeyiz hazırlığı-
nı tamamladığı bir dönem olan nişan
ve düğün ziyafetleri arasında güvey ve
gelinin anne babaları karşılıklı olarak
birbirlerini ziyaret ederler, birbirlerine
hediyeler takdim ederler ve düğüne ha-
zırlık yaparlar.

Evlilik merasiminin en son nokta-
sı olan **Gelin Toy, Toy** =büyük düğün
töreni kızın babasının oturduğu **ayıl**
yapılırdı. Düğünün arifesinde ve gelin
toy ziyafeti esnasında çeşitli merasimler
yapılırdı. Düğün merasimlerinde, birçok
türkü, müzik, oyun ve yarışmalardan
oluşan temaşa ve eğlenceler yapılırdı.
Bunların bazıları şunlardır;

Yukarıda da belirtildiği gibi kızın
akrabaları çeşitli bahanelerle güvey ve
akrabalarından fidyelik hediye ve bah-
şişler talep ederler;

Evlenmeye hazırlık sırasında güve-

yin **çaçın aluu** (saç kesme, güveyi traş etme), kızın **çaçın örüü** (saç örme) merasimi yapılır;

Küyöö maktoo (güveyi medhetme), **kız maktoo** (kızı medhetme), **toy esin maktoo** (toy sahibini medhetme) merasimi yapılır;

Misafirlere un serpilir veya süt, yoğurt sıçrattılır;

Güvey tarafının getirdiği erzak heybesi açılır;

Kudaların (yani güveyin anne babasının) getirdikleri hediyeler dağıtılır ve kızın annesinin onların rızası, hayır duası istenir. Bunun için çeşitli ikram yemekleri, elbiseler ve küçük eşyaları bulunduran dokuz yemek tabağı getirirler;

At yarışları yapılır;

At üstünde güreşler, yayla güreşleri yapılır;

Ulak oyunu (at üzerinde kafası kesilmiş keçiyi çekişme oyunu);

Gençlerin çeşitli oyunları yapılır; *kız oyunu*, *car(=yar) körüştürüü*, *car-car aytuu* (*yar yar söyleme*);

Güveyin gelini görme merasimi yapılır;

Güveye yeni kıyafetler giydirilir;

Güvey ile gelini simgesel olarak birbirlerine "bağlarlar";

Özel olarak kesilmiş oğlağın akciğiyle güvey ve gelini hafifçe döverler;

Yere sağlam bir şekilde çakılmış kalın halatı çekme yarışları yapılır. - Buna **Töşök Talaşuu** (=döşek, yorgan dalaşı) oyunu denir;

Çiftler için özel düğün çadırı kurulur ve orada düğün yatağı hazırlanır;

İslami nikâh yapılır;

Çeyiz gösterisi yapılır ve güveyin akrabaları çeyizi gözden geçirirler; *cük körgözüü*, *giyit kiygizüü*, *tolgoo tabak*, *çara kötörüü* vs. merasimleri yerine getirilir;

Ve nihayet gelinin, anne ve kadın akrabaları ile vedalaşma merasimi yapılır. Bu merasime **Kız Künşilatuu** (=kız ağlatma) denilir; kızın kendi evinden ayrılarak kocasının evine, ayılına gideceği an ağlaması, annesi ve yengelerinin ayrılma ve uğurlama türküleri söylemeleridir...vs.

Bütün bu törenler, gelinin güveyin ayılına götürülmesi ile sona erer. Fakat fiili olarak güvey misafirler gittikten sonra çoğu zaman 5-15 gün kadar kaynatasının ayılında kalır ve ancak bundan sonra gelini kendi ayılına götürürdü. Bazı bölgelerde gelin kendi babasının evinde 1-1,5 aydan 5-6 aya kadar kalabiliyordu. Bu esnada güvey 15-20 gün kadar gelinin yanında kalmak suretiyle sistematik olarak onun ziyaretinde bulunurdu. Gelin eşinin köyüne geldiğinde güveyin akrabaları tarafından yapılan ilk merasim, gelini eşinin evine, ocağına alıştırma. Buna **Gelini Otko Kirgizüü** (ot=ateş, ocak, evin ocağı) denilir. Gelinle güveyi bütün akrabaları evlerine davet ederek misafir ederler, tanışır ve geline **eşik-tör**lerini (eşik=kapı, tör=evin başköşesi) gösterirler (Akmataliyev, 11). Bundan sonra güveyin babası ve akrabaları tarafından gelinin **ençisi**=payı (yani baba malından kızın gelinin payı, ayrı bir aile kurabilmeleri için lazım olan eşyaları) verilir, geline **Ökül Ene** (vekil ana) ve **Ökül Ata** (vekil baba) tayin edilir. Ökül ata güveyin ayılından bir adamın geline (ikinci) babası olarak tayin edilmesidir. Ökül atanın eşi geline ökül ene olur, büyük oğlu **ökül ağa**, onun küçük kardeşleri **ökül ini**, büyük kızı **ökül ece**, küçük kızı **ökül siñdi** olur. Ökül ata ve ökül enenin tayin edilmesinin sebebi yeni evlenmiş çiftlerin bazı konularda çekinmeden gerekli bilgiler, akıl ve nasihatler alabilmeleri, -ki yeni evlenmiş çiftler belli bir dönem

cigit=delikanlı kendi ana babasından, gelin de kaynana ve kaynatasından çekindikleri için,- terbiyeden uzak kalmamaları ve devamlı bir gözetmenlik altında bulunmaları içindir (Kırgızdar I, 1991: 532). **Ökül bala (ökül uul=** ökül oğul, güvey) ve **ökül kız** (gelin) bunların akıl ve nasihatlerine saygı göstermeleri ve itaat etmeleri gerekiyordu. Şu durum çok dikkat çekici ki, Kırgız toplumunda boşanma olayına çok nadir rastlanırmış. En ilginç, erkek nikahını bozmak istediği zaman eşine **üç talak koyması** yeterliydi. Erkek istediği zaman eşinden boşanabilir fakat bu durumda vaktiyle kendisinin ödediği kalın geri alma hakkını kaybederdi. Eğer boşanma işini kadın başlatıyorsa, bu olaya ayılın **ak sakalları** (=ayılın ihtiyaçları, büyükleri) müdahale ederler, aileyi kurtarmak ve karı-kocayı barıştırmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar; boşanma çok zorlaştırılır ve sonuç da çok farklı olur. Çünkü bazen bir ailenin içindeki anlaşmazlık ve kavgalar kabileler arası çatışmaya neden olabiliyordu (Stroilov, 317).

Gelin belli bir dönem sonra kendi **törkün**ünün=ailesi ve akrabasının ziyaretine gider ve bu da evlilik töreninin son merasimi olur. Ziyaret birden üç aya kadar devam edebiliyordu. Evinden dönerken babası kızına ençi olarak bir takım eşya ve hayvan verir. Gelin ve güvey mallarını birleştirerek ortak bir ev sahibi ve yeni bir aile olurlar.

NOTLAR

- 1 Ayl, avul – obalar topluluğu (Yıldız 1995: 908).
- 2 Hatun, evin hanımı. Birden fazla eş olduğu zaman birinci eş (Yıldız, 908).

KAYNAKLAR

Abramzon S. M., (1990), *Kırgızı i Ih Etnogenetiçeskiye i Istoriko-Kulturnıye Svyazi*, Kırgızstan Yay., Frunze.

_____, (1973), *Ob Obıçayah Levirata i Sororata u Kırgızov i Kazahov // Osnovniye Problemi Afrikanistikı. Etnografiya. Istorıya. Filologiya.*, Moskva.

Biçurin N. Ya., (1950), *Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obıtavşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena*, Izdatelstvo AN SSSR, Moskva, Leningrad.

Bilecik F., (1995), *Orta Asya Destanlarında Bir Evlilik Türü // Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. E. Gürsoy-Naskali, Ankara.

Cumağulov A., (1960), *Semya i Brak u Kırgızov Çuyskoy Dolını*, Frunze.

Divitçioğlu S., (1987), *Kök Türkler*, İstanbul.

Genç R., (1995), *Evlilik Geleneğinin Divanı Lüğati't-Türk'te ve Manas Destanı'nda Yer Alan Ortak Unsurları // MANAS 1000 Bildirileri*, 26-31 Ağustos, Bişkek.

Inan A., (1998), *Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, TTK, Ankara.

Kafesoğlu İ., (1977), *Türk Milli Kültürü*, Ankara.

Kırgızdar I: Sancıra, Tarih, Muras, Salt, (1991), Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Kırgızdar II: Sancıra, Tarih, Muras, Salt, (1991), Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Kislyakov N. A., (1969), *Oçerki po İstorii Semyi i Braka u Narodov Sredney Azii i Kazahstana*, Leningrad.

_____, (1957), *Perežitki Matriarhata v Braçnıh Obryadah Narodov Sredney Azii*. KSIE, vıp. XXVIII.

Koca S., (2000), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Trabzon.

Ögel B., (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, MEB, İstanbul.

Sağol G., (1995), *Manas Destanında Evlilik Geleneği // Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. E. Gürsoy-Naskali, Ankara.

Stroilov L., (1991), *Afgandık Kırgızdar // Kırgızdar I*. Tüzgön K. Cusupov, Kırgızstan Yay., Bişkek.

Tabışaliyeva A., (1998), *Otrajeniye vo Vremeni*, Bişkek.

Yıldız N., (1995), *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara.

www.sosyalsiyaset.com Doç. Dr. Ali Rıza Abay, *Türkiye'de Kız Kaçırma Usulü ile Evlenmenin Sosyokültürel Sebepleri ve Medyanın Yansıtma Tarzı*.